

Andrzej Kosiorek

**Z NAJNOWSZYCH BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH
NAD ZAŁOŻENIAMI OBRONNYMI
DAWNEGO WOJEWÓDZTWA SKIERNIEWICKIEGO**

Na terenie dawnego województwa skierniewickiego znajduje się około 3000 stanowisk archeologicznych reprezentujących wszystkie epoki, od paleolitu począwszy. Dużą grupę tworzą obiekty późnośredniowieczne i nowożytny, wśród których wyróżniają się grodziska i kopce podworskie. Mieszczą się one w dużym przedziale czasowym: od 2 połowy XIII po 1 połowę XVII w. Część z nich była badana metodą wykopaliskową na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Skierniewicach.

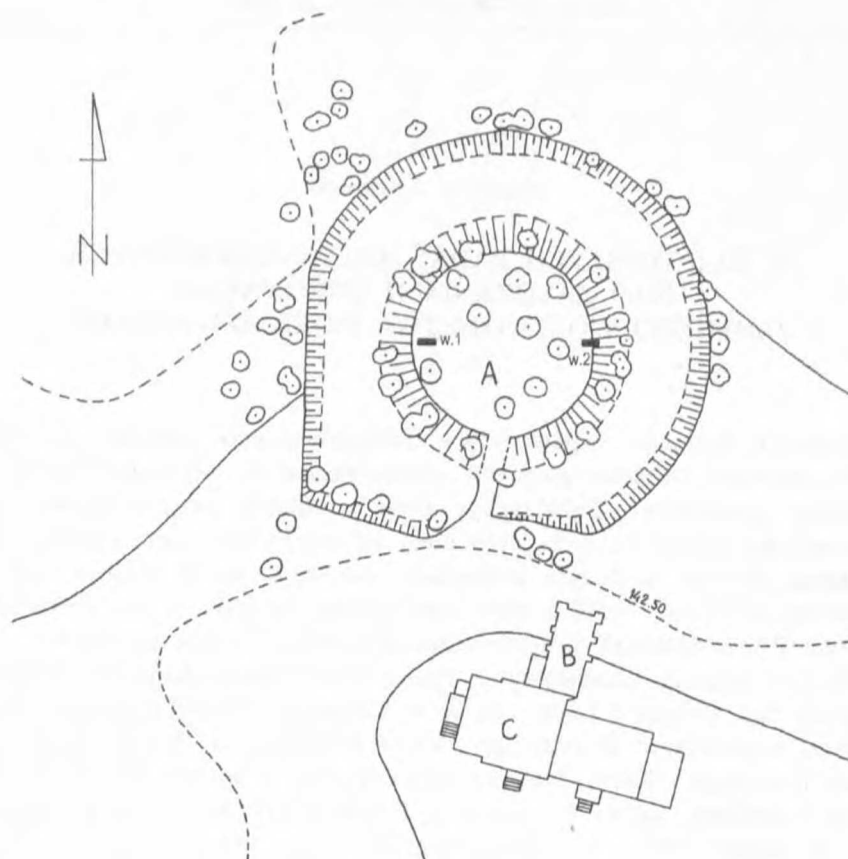
W tym artykule przedstawimy wyniki badań kilku obiektów obronnych leżących nad Rawką i Łupią. Są to grodziska w: Rzeczkwie, gm. Skierniewice, Kurzeszynie Starym, gm. Rawa Mazowiecka, Starej Rawie, gm. Nowy Kawęczyn i Rawie Mazowieckiej oraz kopce podworskie w: Dębowej Górze i Żelaznej, gmina Skierniewice. Badania wykopaliskowe prowadzone były w latach 1981–1990 przez Zbigniewa Lechowicza (wyjątek stanowi grodzisko w Starej Rawie badane przez Jerzego Gulę).

1. Dębowa Góra, stan. 1, gm. Skierniewice – kopiec podworski z XVI–XVII w.

Obiekt leży na wschód od drogi Skierniewice – Głuchów, na stawie podworskim. Na południe od kopca stoi dwór murowany z XVIII/XIX w. z pozostałościami lamusa z XVII–XVIII w. Kopiec ziemny ma u podstawy średnicę około 40 m, na majdanie około 37 m, a jego wysokość wynosi 2–2,5 m. Otoczony jest mokrą fosą o szerokości 8–10 m. Badania sondażowe prowadził w 1988 r. Z. Lechowicz.

W trakcie prac założono dwa wykopy o powierzchni 3 m² na dwóch przeciwległych krańcach kopca. W wyniku ich eksploracji stwierdzono, że jest on zbudowany z gliny. Ponadto natrafiono na narożnik budynku zbudowanego z cegły o wymiarach: 7,0–7,6 × 13,0–13,5 × 27,0–27,8 cm.

Materiał ruchomy wystąpił w postaci fragmentów ceramiki i dachówek ze stemplem „Leon Bojańczyk – Włocławek”.

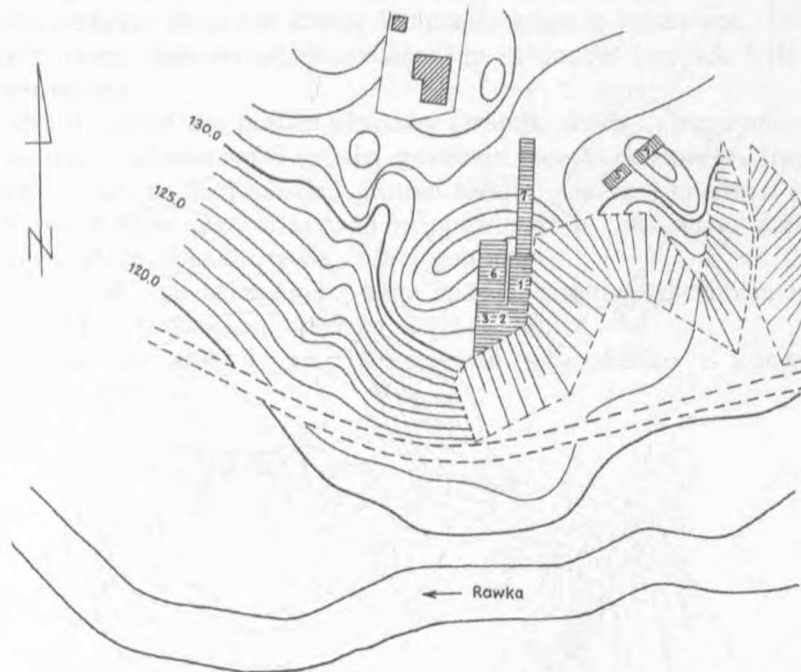

Rys. 1. Dębowa Góra, stan. 1. A – kocioł podworski, B – lamus, C – dwór murowany

Z. Lechowicz uważa, że obiekt na kopcu wraz z reliktem lamusa oraz dworem tworzą „zamknięty cykl rozwojowy, od dworu murowanego na kopcu poprzez dwór drewniany z murowanym lamusem, aż po zachowany do dziś kolejny dwór murowany”.

2. Kurzeszyn Stary, stan. 1, gm. Rawa Mazowiecka – grodzisko z końca XIII – 1 połowy XIV w.

Obiekt leży na prawym, wysokim brzegu Rawki. W latach siedemdziesiątych został zniszczony w około 60%. Pierwotnie składał się z kopca i trzech pierścieni wałów. Wymiary: średnica majdanu wynosi *ca* 35 m, wał I miał szerokość 6–7 m i wysokość 5–6 m. Fosa między I i II wałem miała szerokość 10–12 m, a głębokość 9 m. Wał II miał u podstawy szerokość 3–4 m i wysokość 3,5–4 m. Fosa między II i III wałem miała szerokość

Rys. 2. Kurzeszyn Stary, stan. 1. Plan sytuacyjno-wysokościowy z zaznaczonymi wykopami badawczymi

18–24 m. Wał III jest mocno zniszczony przez orkę. Badania ratownicze prowadził w latach 1984–1985 Z. Lechowicz. W trakcie prac założono siedem wykopów o łącznej powierzchni 210 m². Na majdanie w części centralnej zarejestrowano ślady podpiwniczzonego budynku, prawdopodobnie wieży, zbudowanego w konstrukcji zrębowej. Ponadto zlokalizowano ślady regularnych palenisk interpretowanych jako pozostałości zabudowy. Wał I posiadał od wewnątrz solidną konstrukcję skrzyniową, na zewnątrz umocniony był pionową konstrukcją drewniano-ziemną i przedpiersiem ziemnym umocnionym palami. Wał II posiadał nietypową konstrukcję skrzyniową: pionowe ściany powiązane były poprzecznymi belkami, a wewnątrz wypełniono piaskiem, drewnem i kamieniami. Wał III nie był badany, jedynie na powierzchni znaleziono kamienie oraz spalone belki i polepę glinianą.

Materiał ruchomy: ceramika, kości zwierzęce, nożyk, gwóźdź, sprzączka, zbrojnik zbroi płytowej.

3. Rawa Mazowiecka, stan. 1 – grodzisko (schyłek XIII – koniec XIV w.) i podgrodzie (1 połowa XIV w.).

Rys. 3. Rawa Mazowiecka, stan. 1. Grodzisko, plan sytuacyjno-wysokościowy z zaznaczonymi wykopami badawczymi

Obiekt leży około 1,5 km na S od rynku Starego Miasta, na podmokłych łąkach na końcu ulicy Reymonta. Jest to kopiec o wysokości 11 m, średnica u podstawy – 75 m, na szczycie – 40 m. Otoczony fosą o głębokości 1–2 m, za którą znajduje się wał dookolny. Od wschodu przylega do kopca płaszczyna otoczona częściowo wspólnym wałem zewnętrznym. Tu znajduje się podgrodzie w kształcie owalu o wymiarach 120 × 95 m. Badania weryfikacyjne prowadził w latach 1986–1988 i 1990 Z. Lechowicz.

Na kopcu przebadano łącznie 140 m² lokalizując drewniano-ziemną konstrukcję wału, ze śladami przebudowy, co – według Z. Lechowicza – świadczy o trzech fazach użytkowania. W obrębie wałów zlokalizowano trzy budynki o konstrukcji zrębowej. Pod wałem natrafiono na pozostałości starszej fazy w postaci palenisk i dołków posłupowych. Ponadto zlokalizowano skupisko luźnych cegieł w kształcie podestu (wymiary cegieł: 29,0 × 14,0 × 9,0–9,5), datowane brakteatem krzyżackim (tzw. z wieżą),

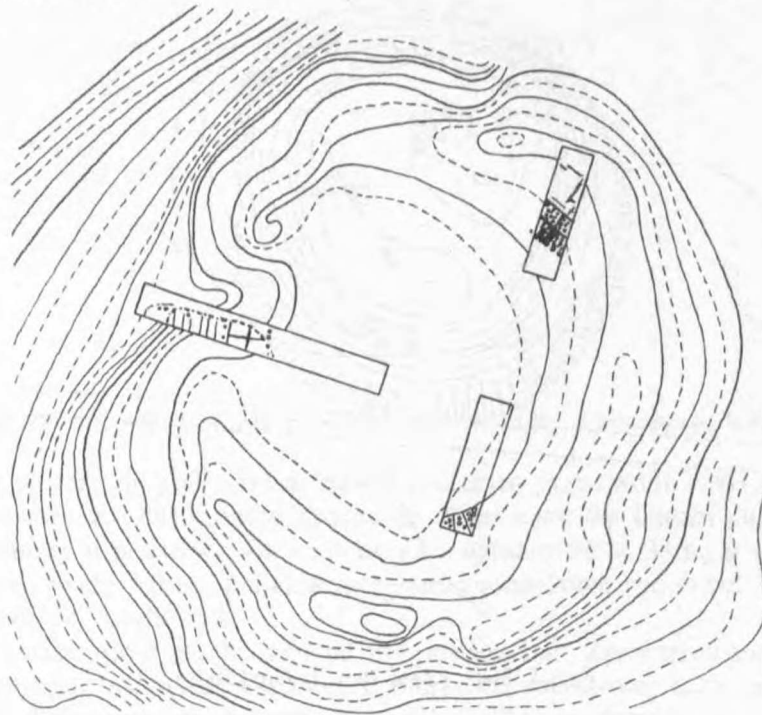
wyznaczającym horyzont chronologiczny na lata 1370–1375. W sąsiedztwie skupiska odkryto fragment detalu kamiennego z piaskowca, który był ornamentowany głęboko rytym ornamentem roślinnym (schyłek XIII w. wg Z. Lechowicza).

Materiał ruchomy w postaci ułamków ceramiki, kości zwierzęcych. Ponadto: dwa sierpy żelazne, grot strzały, gwoździe, nożyki, klamerka, fragmenty szklanicy, surowiec do produkcji grotów bełtów, haczyk i krzesiwo żelazne.

Na podgrodzium przebadano 60 m² powierzchni lokalizując drewnianą zabudowę, która była otoczona fosą i palisadą.

W materiale na szczególną uwagę zasługuje młoteczek jubilerski oraz grosz praski Jana Luksemburskiego (1311–1346).

4. Rzeczków, stan. 1, gm. Skierniewice – grodzisko z końca XIII – I ćwierci XIV w

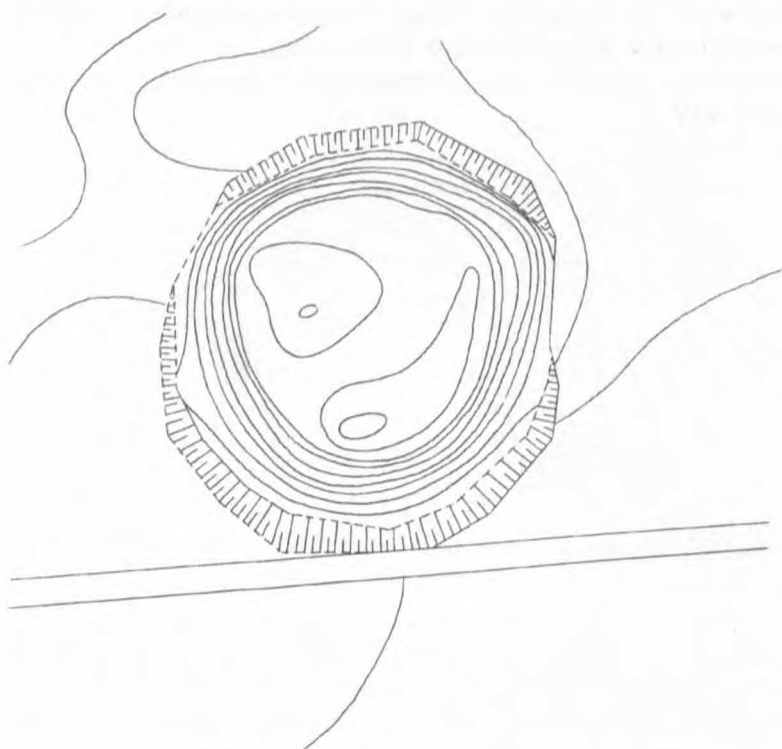

Rys. 4. Rzeczków, stan. 1. Grodzisko, plan sytuacyjno-wysokościowy z zaznaczonymi wykopami badawczymi

Obiekt znajduje się na północnym skraju wsi, na lewym brzegu Łupi, na szczycie naturalnego wyniesienia. Średnica majdanu wynosi około 50 m, a wał zachowany jest do wysokości 1,1–2,4 m. Badania weryfikacyjne prowadził w latach 1981 i 1983 Z. Lechowicz.

W trakcie prac przebadano 100 m² powierzchni. Zadokumentowano konstrukcję wału. Była to konstrukcja skrzyniowa stabilizowana pionowymi palami, od zewnątrz umocniona gliniano-ziemnym przedpiersiem. Skrzynie wypełniano kamieniami oraz piaskiem i żwirem. Gród otaczała także sucha fosa o głębokości 1,5–2,0 m i szerokości 6–12 m. Spalone konstrukcje wału świadczą, że obiekt został zniszczony tuż po zakończeniu budowy. W obrębie wałów natrafiono też na ślady osadnictwa z XVII w.

5. Stara Rawa, stan. 1, gm. Nowy Kawęczyn – grodzisko z XIII/XIV w.

Rys. 5. Stara Rawa, stan. 1. Grodzisko

Obiekt leży na lewym brzegu Rawki, na wschodnim skraju wsi. Ma kształt owalny u podstawy – około 400 m obwodu, na platformie górnej – *ca* 200 m. Od południa i południowego wschodu otoczony jest fosą (?). Badania sondażowe prowadził w 1978 r. Jerzy Gula.

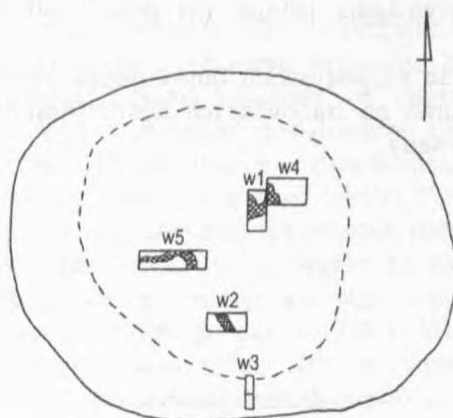
W trakcie prac przebadano łącznie 60 m² powierzchni. Zarejestrowano dwie warstwy: humus i calec. W warstwę wkopane były trzy obiekty: jedna jama z XVII w. i dwa obiekty średniowieczne. Te ostatnie zostały zinter-

pretowane przez J. Gulę jako pozostałości zabudowy grodu. Jeden z obiektów był prawdopodobnie wyposażony w piec.

Materiał ruchomy: fragmenty ceramiki, kości zwierzęce, kafle garnkowe, gwóźdź i dwa fragmenty blachy miedzianej.

Według kierownika badań wzgórze jest naturalnym tworem geologicznym ze sztucznie przekopaną fosą i ewentualnie usypanym dodatkowo pierścieniem wałów. Grodzisko zostało zaliczone do obiektów o charakterze zabudowy jednodworczej.

6. Żelazna, stan. 1, gm. Skierniewice – kopiec podworski na wyspie – 2 połowa XV – 1 połowa XVII w.

Rys. 6. Żelazna, stan. 1. Kopiec podworski, szkic sytuacyjny z jednostkami badawczymi

Obiekt leży na podworskim stawie zasilanym przez wody rzeki Łupi, na S od dworu z 1900 r., przy drodze ze Skierniewic do Głuchowa. Kopiec ma wymiary u podstawy: 48×56 m, na majdanie: 36×38 m, a wysokość od lustra wody 1,0 m. Badania ratowniczo-sondazowe prowadził w latach 1982–1983 Z. Lechowicz.

W trakcie prac przebadano 60 m^2 powierzchni. Zarejestrowano relikty murowanego budynku, warstwy rozbiórkowe, użytkowe oraz pierwotny poziom doliny rzecznej i kępy bagiennej. Relikty w postaci fundamentów ceglano-kamiennych świadczą o co najmniej dwóch fazach rozbudowy. Budynek główny ustawiony był na osi NW-SE, a jego szerokość wynosiła 12 m. Umocniono go systemem poziomych i pionowych pali drewnianych. Fundament składał się z kamieni eratycznych luźno ułożonych w wykopie oraz z cegieł związanych zaprawą wapienną. Wymiary cegieł: $26,7\text{--}26,9 \times 11,3\text{--}12,0 \times 9,3\text{--}10,0$ oraz $27,3\text{--}28,2 \times 13,7\text{--}14,0 \times 9,2\text{--}9,4$. Przy murze północno-wschodnim odkryto fragment posadzki ceglanej.

Materiał ruchomy w postaci ceramiki, kości zwierzęcych, szkła butelkowego i okiennego oraz kafli renesansowych.

Podsumowując należy stwierdzić, że źródła archeologiczne pozyskane w czasie badań wykopaliskowych pozwoliły na wstępną rekonstrukcję procesu kształtowania się osadnictwa grodowego na Mazowszu Rawskim w XIII–XIV w.

Istotną cezurą jest także wiek XV, co wiąże się z intensyfikacją gospodarki rycersko-szlacheckiej. W świetle badań archeologicznych widoczne są kolejne fazy budowy oraz rozbudowy zarówno grodów, jak i dworów mieszkalno-obronnych.

Wyniki badań wymagają jednak ich pełnej publikacji, a w dalszej kolejności:

- kontynuacji prac na wszystkich omówionych obiektach obronnych,
- rozpoczęcia badań na stanowiskach towarzyszących, takich jak podgrodzie w Rawie i osady.

Państwowa Służba
Ochrony Zabytków
Skierniewice

Andrzej Kosiorek

RESULTS OF THE LATEST RESEARCH IN SKIERNIEWICE PROVINCE

The article is devoted to the research on Mediaeval and contemporary defensive objects located on the rivers Rawka and Łupia. Strongholds and mounds (remains of manor houses) from the Skierniewice region have their origin between the second half of the 12th century and the first half of the 17th century.

The article presents the results of examinations conducted at the sites in Rzeczkowo (Skierniewice commune); Kurzeszyn Stary (Rawa Mazowiecka commune); Stara Rawa (Nowy Kawęczyn commune); Dębowa Góra and Żelazna (Skierniewice commune). Excavations were carried out on initiative of the Provincial Conservator of Monuments in Skierniewice, Zbigniew Lechowicz (with an exception of the stronghold in Stara Rawa which was examined by Jerzy Gula). Archaeological sources gained during excavation works enabled reconstruction of the process of shaping ancestral settlement in Mazovia (Mazowsze) in the 12th–14th centuries and intensification of farming activity of knights and noblemen in the 15th century.

According to the authors, field works and examination of described objects should be continued for more detailed publication.